

ІНОЗЕМНІ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті на основі вивчення наукової літератури з проблеми дослідження розглянуто іноземні мови як засіб формування полікультурної особистості студента, з'ясовано стан зазначеної проблеми в сучасній педагогіці, схарактеризовано загальнопедагогічне питання сутності полікультурної вихованості, визначено специфіку використання різних підходів до навчання іноземних мов, теоретично обґрунтовано нові тенденції подальшого розвитку полікультурної вихованості студентів юридичних спеціальностей.

Ключові слова: іноземні мови, формування полікультурної особистості, полікультурна вихованість, навчання іноземних мов, студенти юридичних спеціальностей.

Україна є багатонаціональною державою, розташованою на межі європейської й азійської цивілізацій, із глибокими власними етнокультурними традиціями та сучасними міжнародними зв'язками. Це визначає важливість реалізації полікультурного виховання, необхідність якого на сучасному етапі актуалізується зіткненням цивілізаційних, культурних, етнічних інтересів, що створюють конфліктну ситуацію в межах загального національно-державного простору.

З огляду на значущість права у соціальних перетвореннях, міжнародних відносинах, особливої актуальності набуває проблема полікультурної вихованості майбутніх юристів, котрі повинні не лише знати законодавство й акти правозастосування різних держав, норми моралі, релігії, культури, мови (рідної та іноземної), а й керуватися у власній професійній поведінці фаховою етикою, що передбачає наявність моральних якостей, певних принципів, поглядів, життєвої позиції, системи ціннісних орієнтацій. Це виражається у полікультурності майбутнього правника як важливого особистісного утворення.

Проблему інтеграції компонентів культури у процес навчання іноземних мов досліджували М. Берліц, М. Вальтер, Ф. Гуен, О. Есперсен, а методи за допомогою яких це можливо: Р. Ладі, Ч. Фриз (аудіолінгвальний метод); П. Губеріна, Р. Мошеа, П. Ріван (структурно-глобальний або аудіовізуальний метод); Е. Верещагін, В. Костомаров; С. Тер-Мінасова (лінгво-соціокультурний метод); Г. Лозанов (сугестивний метод); С. Пасов (комунікативний метод); В. Щерба (свідомо-порівняльний метод) та ін.

Аналіз наукових досліджень і сучасної виховної практики переконує у тому, що в навчально-виховному процесі студентів-юристів простежуються певна суперечність між об'єктивною необхідністю використання іноземних мов як засобу формування полікультурної вихованості студентів юридичних спеціальностей і недостатньою спрямованістю виховного процесу ВНЗ на формування відповідних характеристик особистості студентів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування можливостей іноземних мов як засобу формування полікультурної особистості студентів юридичних спеціальностей.

Проблема інтеграції компонентів культури у процес навчання іноземних мов не нова, оскільки вона виникла майже відразу після появи методики як науки навчання іноземних мов. Із посиленням уваги до іноземної мови та її місця й ролі в сучасному суспільстві змінилися деякі пріоритети й у процесі її навчання. Відбулося усвідом-

лення того фундаментального факту, що іноземна мова – це не просто засвоєння ще одного психологічного інструменту, це долучення до іншої культури, оволодіння новим соціокультурним змістом.

З точки зору філософії історія розвитку соціокультурних аспектів вивчення іноземних мов у Європі розглядалася багатьма науковцями минулого та сьогодення. Найбільш відомим теоретиком науки про мови свого часу став великий німецький вчений Вільгельм фон Гумбольдт (1767–1835), який стверджував, що мова допомагає людині пізнавати світ, а саме пізнання залежить від мови [12, с. 28].

Ідеї В. Гумбольдта про тотожність мови та народного духу мають продовження у вченні Х. Штейнталя, у якому “мова найяскравіше ілюструє всі принципи психології народів” [12, с. 34].

Вітчизняні педагоги й лінгвісти минулого століття також наголошували на необхідності формування чуття мови. У 1868 р. у “Журналі Міністерства народної освіти” у статті Р. Орбинського “Про викладання іноземних мов” подається висновок, що одним із аспектів вивчення іноземних мов є розвиток мислення, досягти якого можна шляхом зіставлення “духу мови, що вивчається, та рідної мови” [10, с. 24].

Французькі лінгвісти (Ж. Вандрієс, А. Доза, А. Мейє) намагалися довести, що саме в мові відображено еволюцію суспільства, його ідеологію та матеріальну культуру, тому при вивченні мови як іноземної необхідно звертати увагу на культурно-історичні та соціальні аспекти [19, с. 22].

Американські вчені (Б. Пальмер, Ч. Фріз, Р. Ладо) розглядали мову як відображення історії, культури та побуту народу-носія мови, й зазначали, що вивчення іноземної мови нерозривно пов’язане з проникненням у культуру її народу, оскільки їх неможливо зрозуміти поодиноці. Важливим є не просто знайомство з реаліями, а розуміння системи понять [18].

В основу свідомо-порівняльного методу академіка Л. Щерби покладено осмислення дії, а не механічне вироблення навичок, усвідомлюване, однак не інтуїтивне оволодіння мовою [16].

На процес засвоєння особистістю елементів чужої культури (“акультурація”) посилену увагу звертали Є. Верещагін та В. Костомаров [3, с. 34].

Автор лінгво-соціокультурної методики С. Тер-Мінасова розглядає мову “не лише як словниковий запас, а й як засіб людини виражати себе” [15, с. 8]. Названа методика слугує для “мети комунікації і здатна висловити всю сукупність знань і уявлень людини про світ” [15, с. 10]. На думку дослідниці, “мова – це могутня суспільна зброя, що організовує людський потік в етнос, утворює націю через збереження та передачу культури, традицій, суспільної свідомості, мовного комплексу” [15, с. 11].

Дихотомія “мова-культура” створює необмежені можливості для вивчення культури через мову та мови через культуру. Опановуючи іноземні мови, студенти мають змогу отримати знання не тільки мови як такої, але й культури інших країн. Враховуючи процес інтеграції України в європейський простір, знання іншомовної культури, норм комунікативної поведінки, правил етикету особливо необхідні майбутнім юристам, оскільки цілком ймовірно, що у своїй практичній діяльності їм доведеться спілкуватися з представниками різних країн.

Майбутні випускники юридичних спеціальностей впливатимуть на юридичну сферу суспільства, відіграватимуть важливу роль у державотворчих процесах, саме тому формування полікультурної вихованості надає можливість студентам юридичних спеціальностей усвідомити реалії та цінності як своєї власної, так і іншої культури, бути учасником подій у полікультурному просторі, зрозуміти соціальну значущість власної професії.

Міжнародні експерти радять змінити підхід до навчання іноземної мови. Згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти [6], рівень володіння іноземною мовою випускника вищої школи має відповідати рівню В 2 (незалежний просунутий користувач). Сучасна методика навчання іноземних мов спирається на комунікативний підхід до вивчення мови та базується на використанні фактологічного матеріалу.

Вищі навчальні заклади готують фахівців різних галузей юриспруденції, але, зазвичай, не приділяють належної уваги розвитку іншомовних комунікативних здібностей майбутніх юристів. Сучасні умови розвитку суспільства висувають нові вимоги до молодого фахівця-правника. Важливою сферою його майбутньої діяльності (прямо чи опосередковано) стає міжнародне право, коло суб'єктів якого значно збільшилося (від конкретних держав, міждержавних організацій, народів і націй до фізичних і юридичних осіб, органів державної влади й місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій, інших соціальних об'єднань). Тому не можна не погодитись із висновком Н. Артикуці, яка стверджує, що “навіть чи в якомусь іншому виді писемного й усного мовлення зовнішня форма висловлення має таке велике, а часом і доленосне значення (у житті окремої людини і держави в цілому), як у юриспруденції” [1, с. 134].

Нові методи навчання, які з'явилися як наслідок науково-технічного прогресу, не могли не увібрати й не відобразити в собі сучасного рівня знань педагогіки та психології. Названі методи використовували досвід і знання інших суміжних наук.

Сугестопедичний напрям у педагогіці з'явився у зв'язку зі спробою болгарського психотерапевта Г. Лозанова використовувати сугестію як засіб активізації резервних психічних можливостей особистості в навчальному процесі, зокрема при навчанні іноземних мов. Сугестія, на думку Г. Лозанова, – це засіб переважно непрямого, комунікативного впливу на людину в бадьорому стані, що створює умови для активізації резервних можливостей особистості [9, с. 15].

Основні положення сугестопедії зводяться до таких положень, що освіта повинна бути радісною і ненапруженою, здійснюватися на свідомому й підсвідомому рівнях, варто використовувати незадіяні резерви свідомості з метою підвищення результативності процесу освіти.

Послідовниками Г. Лозанова стали Л. Гегечкорі [5], Г. Китайгородська [7], О. Леонтьєв [8] та інші, а сам метод отримав первісну назву “лозанівський”, пізніше – “експрес-метод”, “інтенсивний метод”. Ідеї Г. Лозанова були адаптовані й розвинуті Г. Китайгородською [7] і психологом О. Леонтьєвим [8], що стали провідними спеціалістами з інтенсивних методик іноземної освіти у колишньому Радянському Союзі й ефективні для використання сьогодні.

Навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі відбувається згідно з програмою з англійської мови для професійного спілкування та базується на таких її принципах: полікультурність й плюрилінгвізм, демократія та рівні права [13, с. 4]. Програма підтримує концепцію європейського громадянства та створює студентам надійний фундамент для навчання з перспективою міжнародних професійних можливостей. Полікультурний і плюрилінгвальний підходи до іноземної освіти забезпечує розширення мовного досвіду від рідної мови до мов інших народів. Програма з англійської мови для професійного спілкування орієнтується на розвиток інтересу до культур наших європейських сусідів, демократичного суспільства, формування відкритості, толерантності й поваги до відмінностей.

Відповідно до загальної методики, викладання іноземної мови включає в себе формування навичок з фонетики, лексики, граматики.

Сформованість полікультурності в іншомовному мовленні виявляється через розуміння краси вимови окремих звуків і слів загалом, досягнення правильного, мелодійного інтонування, темпу мовлення тощо.

Під час формування граматичних навичок у студентів полікультурність виявляється через правильну побудову речення, інтуїтивне відчуття граматичної конструкції, доцільність словосполучень, речень, відчуття граматичного часу, розвиток мовлення.

Здобуваючи освіту, студенти отримують нові засоби вираження змісту їх думок, у них розвивається здатність розуміти полікультурні іншомовні тексти при аудіюванні й читанні.

У ході опрацювання лексики полікультурність особистості виявляється через розвиток здібностей розуміння, відображення думок у словах, добір найбільш доцільного слова або конструкції, розвиток мовної інтуїції і чуттєвого сприйняття мови (контекстуальна здогадка), яка вивчається, набуття навичок міжкультурного спілкування в усній та писемній формі засобами іноземних мов.

У практичному втіленні формування іншомовних навичок реалізується в навчанні аудіювання, говоріння, читання, письма. Втім, практичне володіння іноземною мовою важливе не тільки для його використання в майбутній професійній діяльності: воно є невід'ємним складником полікультурності особистості, тому необхідно збільшувати полікультурну цінність занять іноземною мовою, розширювати знання студентів про країну, мова якої вивчається, її геополітичну та економічну ситуацію, діяльність правоохоронних структур, видатних особистостей у галузі юриспруденції, міжнародну співпрацю тощо. Цими завданнями визначається ставлення до читання як до самостійного виду мовленнєвої діяльності, спрямованого на отримання полікультурної інформації.

Стислий огляд основних складових викладання іноземної мови та практика роботи у вищому навчальному закладі юридичного профілю дає змогу говорити про те, що сучасний фахівець з права повинен уміти продуктивно й конструктивно спілкуватися іноземною мовою з представниками інших культур, користуватися іншомовними комунікативними каналами для того, щоб досягати високих результатів полікультурної діяльності.

Навчальні дисципліни, що утворюють цикл гуманітарної підготовки (філософія, логіка, психологія, соціологія, політологія, культурологія, іноземні мови), мають сприяти формуванню професійних якостей юриста за допомогою полікультурних знань. Цикл гуманітарних дисциплін, особливо іноземні мови, повинні гармонійно доповнювати полікультурну освіту студентів юридичних спеціальностей, а не існувати паралельно, відірвано від професійної підготовки.

Іноземна мова є однією з гуманітарних дисциплін, яка має великий полікультурний потенціал, тому в центрі уваги полікультурної освіти засобами іноземної мови знаходиться зміст навчальних програм і посібників з іноземної мови, а також методи й засоби поадння культурознавчо-орієнтованого та полікультурно-спрямованого матеріалу в ньому.

Культурна варіативність є одним із основних дидактичних інструментів досягнення головної загальної мети мовної полікультурної освіти – підготовка особистості до активної й повноцінної співпраці в сучасному полікультурному світі засобами іноземної мови.

На думку дослідників (В. Баркасі [2], В. Біблер [4], Ю. Сенько [14]), полікультурна особистість – це особистість, яка орієнтована на діалог, на співпрацю, на духо-

вний саморозвиток та моральну саморегуляцію, не зможе скоїти деструктивних дій і не дасть себе втягнути у них.

Полікультурна особистість повинна мати уявлення про різноманітність і самоцінність різних культур, вміти орієнтуватися в культурному середовищі сучасного суспільства, бути здатною до участі в діалозі культур засобами іноземних мов.

Вивчення іноземної мови, на нашу думку, має бути пов'язане з вивченням культури цієї країни та розглядатися як процес соціальної інтеграції особистості в іншу культуру, процес полікультурного виховання мешканця об'єднаної Європи, процес формування полікультурної особистості.

Здобуваючи освіту у ВНЗ, студенти повинні бути готові до ролі учасників або суб'єктів діалогу культур, тобто полікультурних особистостей, які визнають рівність різних культур і народів, свідомо оволодівають етикою міжкультурного спілкування й готові до співпраці.

Головним завданням полікультурної освіти засобами іноземних мов є формування та поглиблення уявлення не тільки про специфіку культур, а й про їх спільні риси в загальнопланетарному розумінні. Полікультурна освіта студентів юридичних спеціальностей повинна бути одночасно спрямована на розвиток їх самопізнання як культурно-історичних суб'єктів (носіїв рідної культури) та суб'єктів діалогу культур.

Сьогодні перед вищим навчальним закладом постає складне завдання полікультурного виховання студентів, зокрема студентів юридичних спеціальностей, засобами іноземних мов, яке має забезпечити: на когнітивному рівні – засвоєння взірців і цінностей національної та світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів; на ціннісно-мотиваційному рівні – формування соціально-установчих і ціннісно-орієнтаційних схильностей студентів до міжкультурної комунікації й обміну, а також розвиток толерантності й емпатії стосовно іноземних країн, народів, культур і соціальних груп; на діяльнісно-поведінковому рівні – активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності.

Маючи надзвичайно велике значення для полікультурного виховання студентів юридичних спеціальностей і стабільного розвитку суспільства загалом, полікультурність є найважливішим чинником, від якого безпосередньо залежить рівень полікультурної свідомості, самосвідомості та позитивно спрямованої полікультурної діяльності.

Іноземна мова є невід'ємним складником культури її акумулятором, носієм та виразником. Отже, основний шлях засвоєння іноземної мови полікультурною особистістю на сучасному етапі може бути виражений у формулі, яку пропонує Є. Пасов: “культура через мову та мова через культуру, тобто засвоєння фактів культури у процесі використання мови як засобу спілкування та оволодіння мовою як засобу спілкування на основі засвоєння фактів культури. Взаємодія з фактами культури і є спілкування з ними у діалозі культур – іноземної і рідної” [11].

Формування полікультурної особистості здійснюється у навчально-виховному процесі на основі її базової культури через “полікультурну освіту”, яка має за мету сформуванню у студентів нову культурну свідомість – здатність при контакті з іншою культурою зрозуміти інший спосіб життя, інші цінності, по-іншому підійти до своїх цінностей та відмовитись від існуючих стереотипів та упереджень [17].

Принципово важливим є те, що культура розглядається не тільки як певні об'єктивно існуючі продукти інтелектуальної діяльності (твори мистецтва, книги, історичні пам'ятники тощо), а й як реальна діяльність людей у системі стосунків, які їх об'єднують, тобто пріоритетне завдання в навчанні іноземної мови з культурологічним спрямуванням – це залучення студентів до “мікросередовища” культури, до фонових знань їхніх зарубіжних ровесників, до особливостей їхньої життєдіяльнос-

ті, до національних традицій у їх зіставленні зі своїм національним і мовленнєвим досвідом.

Поліпшення якості та практичного спрямування іноземної мови є інструментом, що забезпечує всебічний розвиток кожної людини, сприяє формуванню полікультурної особистості, яка бере активну участь у професійному, соціальному, культурному житті суспільства, здійснює ефективне спілкування з представниками інших культур на основі поваги, усвідомлення полікультурних цінностей та неповторності розмаїття народів, підтримує передумови для інтегрування в світове співтовариство.

Висновки. Отже, сучасні зарубіжні й вітчизняні наукові дослідження доводять ефективність іноземних мов як засобу формування полікультурної особистості. Якісні зміни в характері міжнародних зв'язків нашої держави та їх розширення, інтерналізація усіх сфер суспільного життя роблять володіння іноземною мовою нагальною потребою практичної та інтелектуальної діяльності полікультурної особистості. Іноземна мова виступає дієвим чинником соціально-економічного, науково-технічного й загальнокультурного прогресу суспільства, сприяє гуманізації освіти загалом, її повороту до проблем культури, індивідуального й особистого самовдосконалення людини на освітньому маршруті, стає вагомим засобом формування полікультурної особистості.

Принципова відмінність юриста із знанням іноземних мов від інших полягає в тому, що для нього характерна низка додаткових соціально-психологічних, особистих і етичних якостей, спрямованих на міжкультурне спілкування. Такий фахівець володітиме здатністю гнучко й мобільно орієнтуватися в різних професійних ситуаціях міжкультурного спілкування, виступатиме свідомим партнером в іншомовній комунікації, знавцем культурних традицій, норм і правил поведінки, прийнятих в іншомовній культурі.

Список використаної літератури

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія : навч. посіб. / Н. В. Артикуца. – 2-ге вид., змін. і доп. – Київ : Стило, 2004. – 277 с.
2. Баркасі В. В. Полікультурна компетенція як компонент професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов / В. В. Баркасі // Науковий вісник Південноукр. державного педаг. ун-ту ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Вип. 11–12. – С. 89–95.
3. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – Москва : Педагогика, 1973. – 270 с.
4. Библер В. Мышление как творчество / В. Библер. – Москва : Политиздат, 1975. – 499 с.
5. Гегечкори Л. Ш. Основы методики интенсивного обучения взрослых устной речи на иностранном языке (на материале французского языка) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 02.26.00 / Л. Ш. Гегечкори. – Г., 1977. – 20 с.
6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – Київ : Ленвіт, 2003. – 261 с.
7. Китайгородская Г. А. Интенсивное обучение иностранным языкам: теория и практика / Г. А. Китайгородская. – Москва : Рус. яз., 1992. – 254 с.
8. Леонтьев А. А. Социальная психология и обучение иностранным языкам / А. А. Леонтьев // Иностранные языки в школе. – 1976. – № 2. – С. 70–74.
9. Лозанов Г. Суггестология и суггестопедия : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Г. Лозанов. – София, 1970. – 20 с.
10. Орбинский Р. О преподавании иностранных языков / Р. Орбинский // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1968. – Ч. 137. – № 3. – отд. II. – С. 14–28.
11. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк : Логос, 1999. – 450 с.
12. Педагогическая энциклопедия. – Москва : Советская энциклопедия, 1965. – Т. II. – 525 с.
13. Про вищу освіту // Освіта України. – 2002. – № 35. – С. 6–10.

14. Сенько Ю. Педагогика понимания / Ю. Сенько. – Москва : Прогресс, 2000. – 510 с.
15. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация [Электронный ресурс] / С. Г. Тер-Минасова. – Режим доступа: <http://www/abroad/ru/English/termin/1.htm>.
16. Щерба Л. Языковая система и речевая деятельность / Л. Щерба. – Ленинград : Наука, 1974. – 454 с.
17. D. Intercultural Education / D. Hoopes. – New York : Phi Delta Kappa, 1980. – 315 p.
18. Lado R. Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers / R. Lado. – Michigan : Education, 1990. – 141 p.
19. Mayer R. Cognitive Principles of Multicultural Learning: The Role of Modality and Contiguity / R. Mayer // Journal of Educational Psychology. – Washington D.C. : APA, 1999. – Vol. 91. – 430 p.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2014.

Хребтова В. В. Иностранные языки как средство формирования поликультурности студентов юридических специальностей

В статье на основе изучения научной литературы по проблеме исследования рассмотрены иностранные языки как средство формирования поликультурной личности студента, определено положение данной проблемы в современной педагогике, охарактеризован общепедагогический вопрос сущности поликультурной воспитанности, выделена специфика использования разных подходов к обучению иностранным языкам, теоретически обоснованы новые тенденции дальнейшего развития поликультурной воспитанности студентов юридических специальностей.

Ключевые слова: иностранные языки, формирование поликультурной личности, поликультурная воспитанность, обучение иностранным языкам, студенты юридических специальностей.

Khrebtova V. Foreign Languages as Means of Formation of the Multicultural Education of Law Students

Foreign languages as means of formation of the multicultural education of law students have been considered, the status of this problem in modern pedagogy has been revealed, the general and pedagogical question of the essence of the multicultural education has been characterized, the specific use of different approaches to teaching foreign languages has been determined, new tendencies for further development of the multicultural education of law students have been theoretically grounded in the article.

Higher educational institutions train specialists in various branches of law, but they usually don't pay enough attention to the development of foreign language communication skills of future lawyers. However, modern conditions of our society put forward new requirements for young professional lawyers. The international law has become an important area of his prospective professional activity; the circle of subjects is being significantly increased.

The consideration of the multiculturalism has become an important task of preparing of future lawyers. International relations, their state and tendencies profoundly affect the international law. Among the objects of legal regulation of modern international law universal or global problems become increasingly important. The knowledge of international languages and the ability to communicate are significant factors in this process.

Accent on the important role of foreign languages as means of formation of the multicultural education of law students is made in the article.

Key words: foreign languages, the formation of a multicultural identity, multicultural education, language training, law students.